

УДК 371.10 (438)«1918–1939»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-3-29>

Лариса СЛИВКА,

orcid.org/0000-0003-1865-6326

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки початкової освіти

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) *loroczka@ukr.net*

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ ПОЛЬЩІ (1918–1939)

Актуальність проблеми дослідження зумовлена увагою сучасної української педагогіки до проблеми здоров'язбережувального виховання зростаючої особистості і потреби вивчення у цьому контексті позитивного зарубіжного досвіду. Мета статті – актуалізувати роль громадських інституцій у здоров'язбережувальному вихованні учнів загальноосвітніх шкіл у Другій Речі Посполитій. Репрезентовано низку громадських організацій, які здійснювали просвітницьку та організаційну діяльність щодо збереження, зміцнення і формування здоров'я дітей та молоді. Означені виховні ініціативи були представлені у діяльності товариств «Тверезість» (пол. «Trzeźwość») у Варшаві, «Польська Протиалкогольна Ліга» (пол. «Polska Liga Przeciwalkoholowa») у Познані, «Союз Вчителів-Абстинентів» (пол. «Związek Nauczycieli-Abstynentów») у Познані. Охарактеризовано діяльність інституцій, які опікувалися організацією «колоній» (літніх відпочинкових табірних акцій для дітей та молоді) та «півколоній» (відпочинкових локацій на територіях шкіл чи інших пристосованих для цього майданчиків у межах міського простору). Серед них – Союз Товариств Літніх Колоній (пол. Związek Towarzystw Kolonii Letnich), Союз Польського Харцерства (пол. Związek Harcerstwa Polskiego), Робітниче Товариство Друзів Дітей (пол. Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, RTPD), Товариство Друзів І-го Йорданівського Саду (пол. Towarzystwo Przyjaciół I Ogrodu Jordanowskiego), Варшавське Товариство Йорданівських Садів (пол. Warszawskie Towarzystwo Ogrodów Jordanowskich) тощо.

Новими формами відпочинку й оздоровлення дітей та молоді стали зимові табори, безперервні/цілорічні табори, лісові школи і класи на свіжому повітрі. Авангардний тип профілактично-оздоровчих інституцій репрезентували так звані «шкільні садиби», до яких впродовж навчального року по черзі відправляли цілі класи разом з учительським персоналом.

Зроблено висновок про те, що досвід діяльності громадських інституцій Другої Речі Посполитої в контексті формування здорового способу життя дітей та молоді потребує якнайширшого вивчення і доцільного використання у практиці виховання учнів загальноосвітніх шкіл України.

Ключові слова: здоров'язбережувальне виховання, Польща, громадські організації, міжвоєнний період ХХ ст., літні відпочинкові табори.

Larysa SLYVKA,

orcid.org/0000-0003-1865-6326

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Primary Education Pedagogy

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *loroczka@ukr.net*

THE ROLE OF PUBLIC ORGANIZATIONS IN HEALTH EDUCATION OF SCHOOL STUDENTS IN POLAND (1918–1939)

The urgency of the research problem is due to the attention of modern Ukrainian pedagogy to the problems of health education of the growing personality and the need to study in this context the positive foreign experience. The purpose of the article is to actualize the role of public institutions in the health education of secondary school students in the Second Polish Republic. The article presents a number of public organizations that have carried out educational and organizational activities to preserve, strengthen and promote the health of children and youth. These educational initiatives were presented in the activities of the societies «Sobriety» (Polish: «Trzeźwość») in Warsaw, «Polish Anti-Alcohol League» (Polish: «Polska Liga Przeciwalkoholowa») in Poznan, «Union of Teachers-Abstainers» (Polish: «Związek Nauczycieli-Abstynentów») in Poznan. The activities of the institutions that took care of the organization of «colonies» (summer recreation camps for children and youth) and «semi-colonies» (recreation locations in schools or other, adapted for this purpose, areas within the urban space) are described in detail. Among them are the Union of Societies of Summer Colonies (Polish: Związek Towarzystw Kolonii Letnich), the Union of Polish Scouts (Polish: Związek

Harcerstwa Polskiego), the Workers' Society of Friends of Children (Polish: Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, RTPD), Society of Friends of the First Jordan Garden (Polish: Towarzystwo Przyjaciół I Ogródu Jordanowskiego), Warsaw Society of Jordan Gardens (Polish: Warszawskie Towarzystwo Ogródów Jordanowskich), etc.

Winter camps, continuous/year-round camps, forest schools and outdoor classes have become new forms of recreation and rehabilitation for children and young people. The avant-garde type of preventive and health-improving institutions was represented by the so-called «school estates», to which during the school year, in turn, whole classes were sent together with the teaching staff.

It is concluded that the experience of public institutions of the Second Commonwealth in the context of forming a healthy lifestyle of children and youth needs the widest possible study and appropriate use in the practice of educating students of secondary schools of Ukraine.

Key words: *health education, the Second Polish Republic, public organizations, the interwar period of the twentieth century, summer camps.*

Постановка проблеми. В освітніх документах України наголошується, що одним із шляхів модернізації освітньої галузі, яка відбувається в державі, є виховання в дітей та молоді відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я інших людей як до найвищих суспільних та індивідуальних цінностей, використання активних методів формування здорового способу життя засобами освіти і виховання.

Аналіз досліджень. Загалом проблема змісту, форм і методів виховання здорового способу життя дітей та молоді посідає належне місце у наукових розвідках українських учених, таких як О. Ващенко, В. Горащук, О. Дубогай, О. Жабокрицька, С. Кириленко, С. Кондратюк, С. Лапаєнко, С. Омельченко, С. Свириденко та інші. Малодослідженими залишаються ретроспектива та зарубіжний досвід реалізації означеного педагогічного процесу, зокрема здоров'язбережувальне виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі у межах громадських ініціатив. Щоправда, в українській науці уже представлені перші ґрунтовні спроби вивчення польського досвіду організації навчально-виховного процесу, спрямованого на формування, збереження та зміцнення здоров'я учнів наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, зокрема у працях Т. Єрмакової, В. Єфімової, І. Мордвінової.

Мета статті – актуалізувати роль громадських інституцій у здоров'язбережувальному вихованні учнів загальноосвітніх шкіл Польщі в 20–30-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Передусім відзначимо, що культурно-освітні установи, громадські організації, дитячо-юнацькі об'єднання Другої Речі Посполитої розв'язували досить широкий спектр загальнонаціональних проблем, серед них – специфічні завдання культурно-освітньої сфери, зокрема пов'язані із плеканням та культивуванням здоров'я дітей та молоді. Можна з упевненістю сказати, що у діяльності цих об'єднань склалася ціла система здоров'язбережувального виховання молодого покоління Польщі в 1918–1939 рр. Відповідно, «громадський сектор» став «співреалі-

затором» здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл.

Здійснений аналіз праць представників польської спільноти 1920–1930-х рр. (католицького священника і педагога Яна Цемневського (пол. *Jan Ciemniewski*; 1866–1947), освітянина Мечислава Сигнарського (пол. *Mieczysław Julian Sygnarski*; 1889–1979), лікарів і гігієністів Броніслава Духовіча (пол. *Bronisław Duchowicz*; 1876–1952), Антонія Пулавського (пол. *Antoni Arkadiusz Puławski*; 1856–1932), Яна Шмурло (пол. *Jan Szmurło*; 1867–1952), Яна Шиманського (пол. *Jan Szymański*; 1903–1984)) засвідчив, що за досліджуваного періоду у польській педагогічній думці були напрацьовані послідовні етапи здійснення антиалкогольного виховання дітей та молоді, вони передбачали, зокрема, формування знань про шкідливість вживання алкоголю, уявлень про переваги тверезого способу життя і бажання включитися (в міру своїх можливостей) до участі у боротьбі з алкоголізмом як соціальним явищем тощо. Особливої уваги у реалізації виховної «протиалкогольної» кампанії заслуговують осередки товариств «Тверезість» (пол. «*Trzeźwość*») у Варшаві, «Польська Протиалкогольна Ліга» (пол. «*Polska Liga Przeciwalkoholowa*») у Познані, ін. (Корczyński, 1928). У загальноосвітніх школах Другої Речі Посполитої щороку впродовж першого тижня лютого проводилися «Тижні Тверезості» (*Propaganda wstrzemięźliwości od alkoholu w szkołach*, 1933). У межах цих акцій влаштовували, до прикладу, конкурси для вчителів повшешніх і середніх шкіл на кращий урок під умовною назвою «Алкоголізм як соціальне зло» (Szczepańska, 2014: 237), проводили тематичні лекції для батьків учнів, використовуючи при цьому плакати, таблиці, діафілми і фільми відповідного контенту (Niesiołowski, 1927), залучали учнів до драматизації на дотичні теми (*Na Tydzień Propagandy Trzeźwości*, 1931). Активними учасниками цих заходів ставали учні, які були членами шкільних абстинентських кіл, зокрема Кіл Блакитної Молоді (пол. *Koła Młodzieży Błękitnej*)

(Szczepańska, 2014: 246). Однією з форм промоції абстиненції було озвучення прізвищ учнів, які зовсім не вживали алкогольні напої, у так званій «Золотій Книзі Шкільної Молоді» (пол. *Złota Księga Młodzieży Szkolnej*), започаткованій «Союзом Вчителів-Абстинентів» (пол. «*Związek Nauczycieli-Abstynentów*») у Познані. Достеменно відомо, що комітет ІХ-го Польського Протиалкогольного Конгресу, що відбувся 1930 року у Вільнюсі, звертався до вчителів усіх повшесних і середніх шкіл із проханням підтримати цю «Книгу», запровадивши її функціонування у своїх школах (Referaty i przemówienia wygłoszone na IX Polskim Kongresie Przeciwalkoholowym, 1931: 207).

Союз Товариств Літніх Колоній (пол. *Związek Towarzystw Kolonii Letnich*), Союз Польського Харцерства (пол. *Związek Harcerstwa Polskiego*) та інші опікувалися організацією та «упорядкуванням» літніх відпочинкових табірних акцій для дітей та молоді («колоній» – пол. *kolonia*). Літні «колонії» були досить популярним явищем у Другій Речі Посполитій: досить згадати, що 1926 року в цих таборах відпочивало 50 тисяч учасників, а 1931 року число учасників збільшилося до 133 тисяч. У міжвоєнний період ХХ ст. активізувався і «півколонійний» рух (пол. *półkolonia*) – організація відпочинкових локацій на територіях шкіл чи інших пристосованих для цього майданчиків у межах міського простору. Півколонії функціонували за традиціями «Міського парку доктора Генрика Йордана» (пол. *Park Miejski im. dra Henryka Jordana*) та «Садів імені В.Е. Рая» (пол. «*Ogrody im. W. E. Raua*») – осередків для ігор і забав, створених наприкінці ХІХ ст. (Demel, 1972: 103).

Новими формами відпочинку й оздоровлення дітей та молоді стали зимові табори (пол. *zimowiska*), безперервні/цілорічні табори (пол. *kolonie nieustające*), лісові школи і класи на свіжому повітрі (пол. *szkoły leśne i klasy na powietrzu*). Найбільш відомими серед них були: краківська святкова колонія у селі Велика Поремба (пол. *Poręba Wielka*; сьогодні – Лімановський повіт Малопольського воєводства); комплекс таборів Юнацької Християнської Асоціації YMCA (англ. *Young Men's Christian Association*) у селищі Мала Касінка (пол. *Kasinka Mała*; сьогодні – Лімановський повіт Малопольського воєводства); львівська акція «Діти на село!»; ініціативи товариства «Stella» у Познані; школа на свіжому повітрі, організована на антокольських пагорбах у Вільнюсі; лісова школа у Звезжинецькому парку (пол. *Park Zwierzyniecki*) в місті Білосток (пол. *Białystok*; сьогодні – центр Підляського воєводства); колонія Робітничого Товариства Друзів Дітей (пол. *Robotnicze Towarzystwo*

Przyjaciół Dzieci, RTPD) у селищі Пуща Мар'янська (пол. *Puszcza Mariańska*; сьогодні – Жирардовський повіт Мазовецького воєводства); Будинок Дитини імені Хелени Длуської (пол. *Dom Dziecka im. Heleny Dłuskiej*), більш відомий як Осередок «Helenów». Важливу здоров'язбережувальну місію виконували санаторно-курортні школи (пол. *szkoły-uzdrowiska*), де малі пацієнти поєднували лікування із навчанням, а саме: дитячий санаторій «Гірка» в Буську (пол. *Busk*; сьогодні – Львівська область); протитуберкульозний санаторій в місті Малорита (пол. *Maloryta*; сьогодні – районний центр у Берестейській області Білорусі); санаторно-курортна школа в Закопане Бистре (пол. *Zakopane Bystre*; сьогодні – Татранський повіт Малопольського воєводства) тощо (Там само: 103).

Сприятливі для здоров'я вихованців умови були створені в загальноосвітніх школах, які функціонували «серед природи» – на селі або у передмістях. Серед них, до прикладу: гімназія у селі Буньковичі під Хировом (пол. *Bańkowiec*; сьогодні – Львівська область), відома як Науково-Виховний заклад отців єзуїтів (пол. *Zakład Naukowo-Wychowawczy Ojców Jezuitów*); школа Гіжицького в селі Вежбін (пол. *Wierzbin*; сьогодні – Варшавсько-Західний повіт Мазовецького воєводства), в якій більшість уроків проводилися в парку; гімназія імені Сулковських в селі Ридзин (пол. *Rydzyń*; сьогодні – Млавський повіт Мазовецького воєводства). Авангардний тип профілактично-оздоровчих інституцій репрезентували так звані шкільні садиби (пол. *osiedla szkolne*), до яких впродовж навчального року по черзі відправляли цілі класи разом з учительським персоналом. Серед взірцевих інституцій такого формату відзначимо гімназію імені Рея в селі Баньоха (пол. *Baniocha*; сьогодні – Пясечинський повіт Мазовецького воєводства) та розташовану серед соснового лісу гімназію імені Совіньського в селі Мень (пол. *Mień*; сьогодні – Бельський повіт Підляського воєводства) (Demel, 1972: 104).

Детальну історію польського рекреаційно-оздоровлювального руху із зазначенням видатних діячів у цій сфері й детальною характеристикою діяльності польських громадських інституцій, які організували для дітей та молоді оздоровчі табори, санаторії, півколонії на міських й приміських майданчиках, репрезентовано у статті лікаря і громадського діяча Тадеуша Копеця (пол. *Tadeusz Kopeć*; 1881–1950) «Табори і санаторії» (Корес, 1927), уміщеній у збірній розвідці «Гігієна і виховання», яку 1927 року видав Відділ Опіки над Дітьми та Молоддю Міністерства Праці і Соціальної Опіки.

1929 рік позначився створенням у Варшаві «йорданівського саду» і повстанням Товариства Друзів I-го Йорданівського Саду (пол. *Towarzystwo Przyjaciół I Ogrodu Jordanowskiego*), переіменованого 1932 року у Варшавське Товариство Йорданівських Садів (пол. *Warszawskie Towarzystwo Ogrodów Jordanowskich*). 1934 року уже функціонувало загальнопольське Товариство Йорданівських Садів (пол. *Towarzystwo Ogrodów Jordanowskich*). Тісно співпрацюючи із Державним Управлінням Фізичного Виховання (пол. *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego*), головні свої зусилля Товариство спрямовувало на створення йорданівських садів на території усієї Другої Речі Посполитої. Створене 1937 року Центральне Товариство Йорданівських Садів (пол. *Centralne Towarzystwo Ogrodów Jordanowskich*) поширювало діяльність означеного формату на сільські терени, наприклад, разом із Центральною Організацією Клубів Сільських Домогосподарок (пол. *Centralna Organizacja Kół Gospodyń Wiejskich*) Центральним Товариством було розпочато створення дитячих ігрових майданчиків для сільських громад. «Сад», на який орієнтувалися як на взірць таких майданчиків, знаходився в селі Вацин (пол. *Wasun*; сьогодні – Радомський повіт Мазовецького воєводства). На жаль, із початком Другої світової війни було перервано розвиток міських і сільських йорданівських садів (Łuczyńska, 2002: 46–62).

Практичні рекомендації та результати виховно-освітньої діяльності щодо плекання здоров'язбереження дітей і молоді репрезентувалися на сторінках часописів «Тверезість» (пол. *Trzeźwość*; 1900 – 1939), «Приятель

здоров'я народу» (пол. *Przyjaciel Zdrowia Ludu*; 1919 – 1921), «Бюлетень Міністерства народного здоров'я і соціальної опіки» (пол. *Biuletyn Ministerstwa Zdrowia Publicznego i Opieki Społecznej*; 1919–1939), «Речник здоров'я» (пол. *Oređownik Zdrowia*; 1926–1931), «Архів гігієни» (пол. *Archiwum Higieny*; 1927–1933). Серед найрепрезентативніших щодо висвітлення означеного контенту педагогічних часописів відзначимо такі: «Педагогічний огляд» (пол. *Przegląd Pedagogiczny*; 1882–1938), «Школа» (пол. *Szkola*; 1868–1938), «Музей» (пол. *Muzeum*; 1885–1939), «Педагогічний рух» (пол. *Ruch Pedagogiczny*; 1912–1939), «Вчительський голос» (пол. *Głos Nauczycielski*; 1917–1939); «Загальна школа» (пол. *Szkola Powszechna*; 1920–1928), «Приятель школи» (пол. *Przyjaciel Szkoły*; 1922–1939), «Шкільна робота» (пол. *Praca Szkolna*; 1922–1950), «Виховання» (пол. *Chowanna*; 1929–1938), «Освіта і виховання» (пол. *Oświata i Wychowanie*; 1929–1939). Основним журналом, покликаним висвітлювати проблеми освіти і виховання в контексті здоров'язбереження, здоров'язміцнення і здоров'яформування дітей та молоді, був познанський щомісячник «Фізичне виховання» (пол. *Wychowanie Fizyczne*; 1920–1936), редагований Е. Пясецьким, пізніше – В. Сікорським.

Висновки. Здійснений науковий пошук дає підстави для висновків про те, що досвід діяльності громадських інституцій Другої Речі Посполитої в контексті здоров'явиховання дітей та молоді потребує якнайширшого вивчення і доцільного використання у виховній практиці загальноосвітніх шкіл України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Demel M. Nauczyciel zdrowia. Życie i dzieło doktora Stanisława Kopczyńskiego. 1873 – 1933 – 1973. Warszawa: Nasza Księgarnia, 1972. 140 s.
2. Kopczyński St. Zdrowie dziatwy szkół powszechnych w Polsce. Warszawa: Skład Główny: Książnica-Atlas, 1929. 56 s. (Odbitka z «Nowin Społeczno-Lekarskich», 1928. nr. 21, 23; 1929. nr. 1).
3. Kopeć T. Kolonje i uzdrowiska. *Higjena i wychowanie. Zbiór odczytów*. Warszawa: Wydział Opieki nad Dziećmi i Młodzieżą Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej. 1927. S. 70–84.
4. Łuczyńska B. Fenomen Henryka Jordana. Naukowca, lekarza-społecznika, propagatora prawa dziecka do ruchu i rekreacji. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002. 104 s.
5. Na Tydzień Propagandy Trzeźwości. *Przyjaciel Szkoły*. 1931. nr 3. S. 107–109.
6. Niesiołowski A. Od czego zależy skuteczność nauczania przeciwalkoholowego. *Przyjaciel Szkoły*. 1927. nr 2. S. 83–85.
7. Propaganda wstrzemięźliwości od alkoholu w szkołach. Okólnik Kuratora O.S.P. z dnia 16 stycznia 1933 r. Nr. O. 2175/33. Do Panów Inspektorów Szkolnych, Dyrekcji i Kierownictw wszystkich szkół w okręgu. *Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego*. 1933. nr 1. poz. 9. S. 25.
8. Referaty i przemówienia wygłoszone na IX Polskim Kongresie Przeciwalkoholowym w Wilnie (7–8. XII 1930). *Walka z Alkoholizmem*. R. IX, 1931. nr. XXIV.
9. Szczepańska B. Higiena szkolna w szkolnictwie ogólnokształcącym w Drugiej Rzeczypospolitej. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014. 291 s.

REFERENCES

1. Demel M. Nauchyehel zdrowia. Zhychye i dzieło doktora Stanisława Kopchynskiego. 1873 – 1933 – 1973 [Health teacher. Life and work of doctor Stanislaw Kopchynski. 1873 – 1933 – 1973]. Warsaw: Our bookstore, 1972. 140 p. [in Polish].
2. Kopchynski St. Zdrowie dzyatvy shkul powshechnych v Polsce [Health of Polish Secondary School Children]. Warsaw: Ksionzhnica-Atlas, 1929. 56 p. (Odbitka z «Socio-Medical News», 1928. nr 21, 23; 1929. nr 1). [in Polish].
3. Kopec T. Kolonye i uzdroviska [Camps and resorts]. *Hygiene and education. Collection of reports*. Warsaw: Wydział Opyeki nad Dziechmi i Młodziezhov Ministerstva Pracy i Opyeki Spolechnej. 1927. pp. 70–84. [in Polish].
4. Luchynska B. Fenomen Henryka Jordana. Naukovca, lekazha-spolezhnika, propagatora prava dzyecka do ruchu i rekreacyi [The Henrik Jordan Phenomenon. Scientist, public physician, advocate of the child's right to movement and rest]. Krakuv: Wydawnictwo Uniwersytetu Yagiellonskyego, 2002. 104 p. [in Polish].
5. Na Tydzyen Propagandy Tzhezhvoschi [Sobriety Propaganda Week]. *Friend's School*. 1931. nr 3. pp. 107–109. [in Polish].
6. Nyesiolovski A. Od chego zalezhy skutechnosch nauchania pshechivalkoholovego [What determines the effectiveness of anti-alcohol training]. *Friend's School*. 1927. nr 2. pp. 83–85. [in Polish].
7. Propaganda vstshemyenzhlivoshci od alkoholu v shkolach. Okulnik Kuratora O.S.P. z dnia 16 stychnia 1933 r. Nr. O. 2175/33. Do Panuv Inspektoruv Shkolnych, Dyrekcyi i Kyerovnictv vshystkich shkul v okrengu [Propaganda of abstinence from alcohol in schools. Curator's Circular O.S.P. from January 16, 1933 Nr. O. 2175/33. To the plans of school inspectors, directorates and management of all schools in the district]. *Government Bulletin of the Poznan School District Board of Trustees*. 1933. nr 1. poz. 9. pp. 25. [in Polish].
8. Referaty i pshymuvenia vygloshone na IX Polskim Kongresye Pshechivalkoholovym v Vilnye (7–8. XII 1930) [Abstracts and appeals delivered at the IX Anti-Alcohol Congress in Vilnius (7–8. XII 1930)]. *Fighting Alcoholism*. R. IX, 1931. nr. XXIV. [in Polish].
9. Shchepanska B. Higiena shkolna v shkolnictvye ogulnokshtalconcym v Drugyey Zhechypospolitey [School hygiene in secondary schools in the Second Polish-Lithuanian Commonwealth]. Ludz: Wydawnictwo Uniwersytetu Ludzkyego, 2014. 291 p. [in Polish].